

RESUM

Es presenten les evidències corresponents al període neolític antic/mitjà del jaciment de Cal Conde (Cabrera de Mar). Aquest jaciment va ser objecte d'un projecte d'excavació a partir de l'any 2018 davant l'aparició de restes arqueològiques d'interès prehistòric. Els treballs de camp efectuats per part de l'empresa ABANS Serveis Culturals S.L., van permetre el reconeixement d'un extens i gran assentament de tipus dispers amb una ocupació que cobreix diferents moments entre el V i II mil·lenni cal. ANE.

Les restes recuperades del període neolític són de naturalesa diversa atès que s'han documentat estructures negatives i una estructura construïda de grans dimensions així com sepultures clarament associades al neolític mitjà. Un dels factors que fa important aquest jaciment és el fet que es troba a la plana litoral i no a la muntanya com és habitual en aquesta àrea i permetrà inferir en aspectes de dinàmiques d'assentament i aprofitament agrícola de l'entorn.

Paraules clau: assentament exterior, funerari, neolític antic i mitjà, Maresme.

ABSTRACT

The evidence from the Early/Middle Neolithic period at the cal Conde site (Cabrera de Mar) is presented. This site underwent an excavation project starting in 2018 due to the discovery of archaeological remains of prehistoric interest. The fieldwork carried out by the company ABANS Serveis Culturals S.L. revealed an extensive and large dispersed settlement with a broad occupation, covering different periods between the V and II millennia (Middle Neolithic to early Bronze Age).

The recovered remains from the Neolithic period vary in nature. Negative structures filled with rich materials and archaeological remains have been documented, as well as a large constructed structure associated with the Neolithic era and burials clearly linked to the early Middle Neolithic. One significant aspect of this site is its location on the coastal plain, unlike the usual mountainous areas in this region. This aspect will provide insights into settlement dynamics and agricultural utilization of the environment.

Keywords: open air site, funerary site, Middle Neolithic, Maresme.

RESUMEN

Se presentan las evidencias correspondientes al período neolítico antiguo/medio del yacimiento de cal Conde (Cabrera de Mar). Este yacimiento fue objeto de un proyecto de excavación a partir del año 2018 frente a la aparición de algunos restos arqueológicos de interés prehistórico. Los trabajos de campo efectuados por parte de la empresa ANTES Servicios Culturales S.L., permitieron el reconocimiento de un extenso y gran asentamiento de tipos disperso con un extenso empleo, que cubre diferentes momentos entre el V y II milenio (periodos Neolítico Medio- Bronce inicial).

Los restos recuperados del período neolítico son de naturaleza diversa dado que, se han documentado estructuras negativas con rellenos ricos con materiales y restos arqueológicos y por otra parte una estructura construïda de grandes dimensiones que presenta material asociado a la época neolítica, así como sepulturas claramente asociadas al Neolítico Medio Inicial. Uno de los factores que hace importante este yacimiento es el hecho de que se encuentra en la llanura litoral y no en la montaña como viene siendo habitual en esta área y permitirá inferir en aspectos de dinámicas de asentamiento y aprovechamiento agrícola del entorno.

Palabras clave: asentamiento al aire libre, funerario, Neolítico Medio, Maresme.

RÉSUMÉ

Les témoignages correspondant à la période Néolithique ancien/moyen du site de Cal Conde (Cabrera de Mar) sont présentés. Ce site a fait l'objet d'un projet de fouilles démarant en 2018 en raison de l'apparition de quelques vestiges archéologiques d'intérêt préhistorique. Le travail de terrain réalisé par l'entreprise ABANS Serveis Culturals S.L., a permis la reconnaissance d'un vaste et grand habitat de type dispersé avec une occupation étendue, couvrant différents moments entre le V et le II millénaire (périodes néolithiques moyen-bronze ancien).

Les vestiges récupérés de la période néolithique sont de nature diverse étant donné que des structures négatives avec de riches remplissages de matériaux et de vestiges archéologiques ont été documentées et d'autre part une grande structure bâtie qui présente clairement des matériaux associés à la période néolithique ainsi que des tombes. associé au début du Néolithique moyen. L'un des facteurs qui rendent ce site important est le fait qu'il est situé dans la plaine côtière et non dans les montagnes comme c'est l'habitude dans cette zone et permettra de déduire des aspects de la dynamique de peuplement et d'utilisation agricole de l'environnement.

Mots-clés: habitat à ciel ouvert, funéraires, Néolithique moyen, Maresme.

CAL CONDE (CABRERA DE MAR): UN NOU JACIMENT DE PREHISTÒRIA RECENT AL MARESME

Albert Castellà Fabré¹, Jordi Chorén Tosar¹, Ivan Salvadó Jambrina¹, Miquel Molist Montaña², Anna Bach-Gómez²

Introducció: l'hàbitat en la zona de la costa central catalana en el període neolític

L'increment de troballes, excavacions i estudis de la prehistòria recent que s'ha produït en els darrers decennis és desigual segons el territori. Així si ens centrem en la zona costera central de Catalunya, s'observen àrees on el coneixement està avançant de manera sòlida, com per exemple el pla de l'actual Barcelona o l'àrea del Baix Llobregat, i altres àrees on la informació és, encara, molt menor. Aquest és el cas de l'àrea costera del Maresme. Considerem que aquesta zona geogràfica és molt interessant, ja que pot permetre contribuir a la modelització de les relacions entre les ocupacions d'hàbitat a la línia planera de la costa i les ubicades a la muntanya prelitoral, avançant amb les propostes de complementarietat i la seva possible interrelació. Avui, però, les evidències i estudis són escadussers, fet que impedeix una visió global (fig. 1).

A les troballes disperses i superficials que sovint s'esmenten, com les recollides a l'àrea de Cabrera de Mar (Farrell/Pineda 2000), les excavacions són poc nombroses. Tanmateix, pel període neolític la documentació més sòlida prové de dos jaciments. El primer, ubicat a prop de l'actual línia de costa, destaca per la seva antiguitat

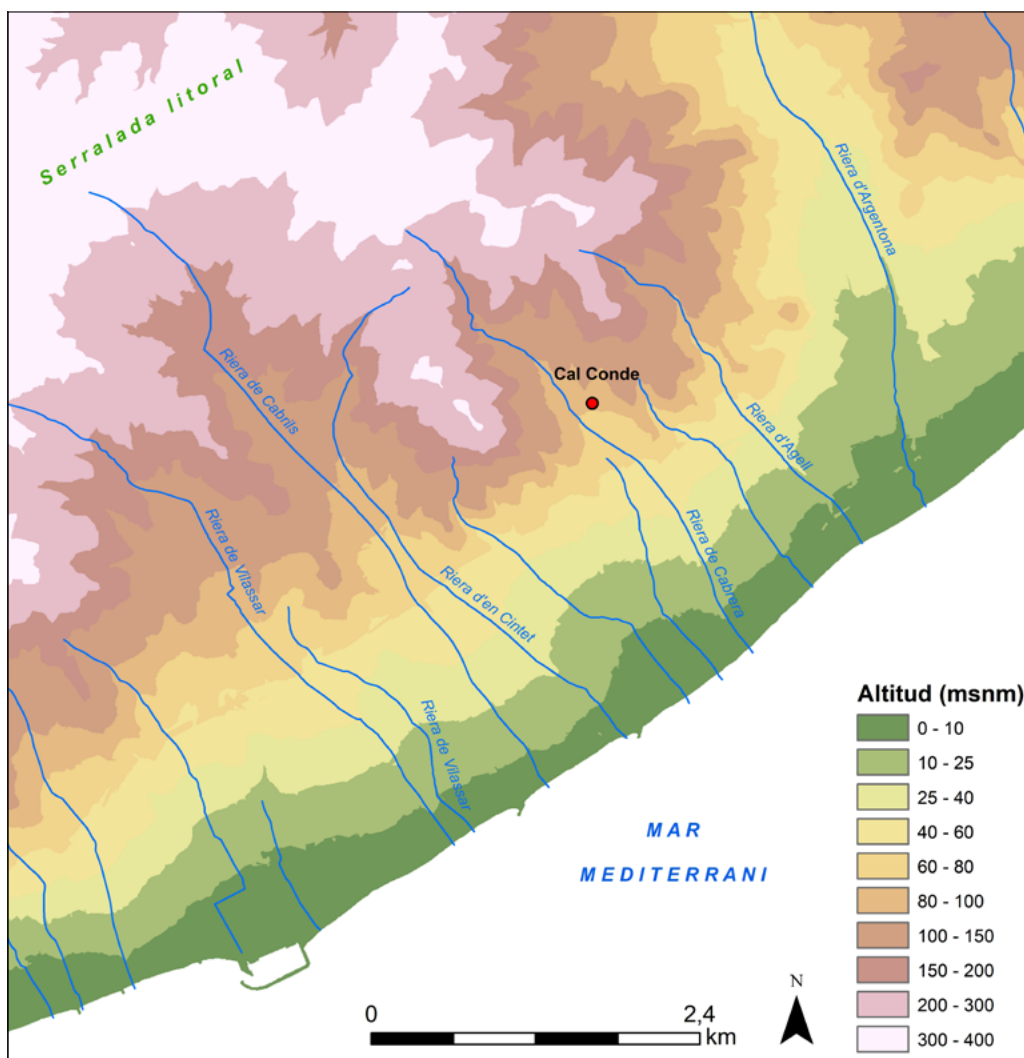
dins del període neolític antic. Es tracta del jaciment de Can Xammar (Mataró), ubicat cronològicament en el neolític antic cardial (5300-5150 cal. ANE), en el qual s'han documentat dues estructures considerades fons de cabanes i que estan conservades parcialment. Ambdues es caracteritzen per ésser excavades en el subsol natural amb arranjament dels sòls d'ocupació i la presència d'elements de sosteniment (forats de pal). La planta és circular/ovalada en totes dues i destaca, en una d'elles, un empedrat de blocs de petites dimensions, així com diferents forats de pal de petites dimensions excavats en el fons i que formen una doble alineació. Aquestes característiques han permès vincular-los com a negatiu d'alguna estructura domèstica interna, més que associar-los directament a la coberta de la cabana. Destaca igualment la presència d'una fossa mal conservada que podria haver tingut inicialment una funció d'estructura d'emmagatzematge (Pou/Martí 2005; Pou/Martí en aquest volum).

El segon jaciment és l'anomenat Castells dels Rocs de Sant Magí (Sant Andreu de Llavaneres), que té una cronologia relativa lleugerament més recent (període

1 ABANS, Serveis Culturals S.L. Carrer Ventura Plaça 30, AT pta 1. 8028. Barcelona. jordichoren.abans@gmail.com

2 GRAMPO, Departament de Prehistòria. Ed. B. Facultat de Filosofia i Lletres. Universitat Autònoma de Barcelona. miquel.molist@uab.cat, anna.bach.gomez@uab.cat

Figura 1. Model digital d'elevacions amb la localització dels jaciments del neolític antic final entre delta del Llobregat i Maresme. Imatge: I. Gironès (GRAMPO-SAPPO,UAB).

epicardial, primera meitat del v mil·lenni). La seva natura és diferent: es tracta de l'arranjament i aprofitament com a llocs d'hàbitat dels abrics naturals que formen els grans blocs granítics. En l'exemple millor documentat, l'espai d'hàbitat tindria una forma polygonal, d'aproximadament uns 32 m², definida, en el seu perímetre, per un mur de pedra seca, format per pedres granítiques i conservat en alguns punts, en una alçada aproximada d'1 m (Bosch/Miro 1991; Bosch/Garcia, 2022; Clop 1996).

Aquesta situació de relativa escassetat de dades empíriques sobre l'hàbitat del neolític permet que la presentació dels resultats de Cal Conde que s'exposen a continuació siguin particularment importants.

Cal Conde, el jaciment arqueològic: situació i treballs resultats

El nou jaciment arqueològic està ubicat a l'interior de l'actual població de Cabrera de Mar, en els antics jardins que es troben al sud de la masia de Cal Conde o Can Dalmases. L'ampli solar on es trobava l'assentament té una forma trapezoidal i està delimitat pels actuals carrers d'en Major (sud), de Mossèn Cinto Verdager (est), l'av. Pare Jaume Català (oest) i finalment del carrer Vilardaga (nord). Tanmateix, és també molt interessant observar les seves característiques geogràfiques i orogràfiques, ja que es situa lleugerament a l'interior, a uns 2,5 km en relació a la línia de costa actual, en una lleugera elevació que es troba a la vall on es troba l'actual municipi-

Figura 2. Topogràfic amb indicació de la localització del jaciment de cal Conde (font: ICC).

pi, al peu de la cadena prelitoral entre els turons de Burriac (on es troba el castell del mateix nom) i de Montcabrer. A més, destaca la presència de nombroses rieres als voltants, per exemple la riera de Cabrera que degué circular per l'actual carrer de la Riera, a pocs metres del solar intervingut (fig. 2). Aquesta ubicació és preferencial perquè permet contrastar la facilitat en recursos hídrics per part dels antics pobladors, així com un emplaçament a la cruïlla de diferents ambients paleoecològics.

L'assentament va ser identificat gràcies a la realització d'una intervenció d'arqueologia preventiva, per part de l'empresa ABANS Serveis Culturals S.L., en un solar proper a la masia coneguda com a Cal Conde amb una àrea de 845 m². La intervenció de camp es va realitzar en diverses intervencions entre l'estiu de 2018 i l'agost de 2020, i actualment s'està completant l'estudi exhaustiu amb la col·laboració del grup GRAMPO-SAPPO de la Universitat Autònoma de Barcelona. A partir de les dades actuals i a l'espera dels

estudis, i sobretot analítics definitives, es preveu caracteritzar aquest hàbitat a l'aire lliure amb estructures construïdes i els seus nivells d'amortització. A partir de les restes materials i amb la seva cronologia relativa observada, l'hàbitat presenta una important diacronia i cobreix els períodes neolític, calcolític i bronze antic.

Les evidències del v i iv mil·lenni ANE: les estructures

En aquesta presentació, ens centrarem exclusivament en les evidències corresponents als períodes neolític mitjà. Les restes estructurals i materials d'aquestes ocupacions es troben en la part central i meridional del solar. La distribució i l'estratigrafia es poden dividir en dos conjunts de restes d'hàbitat, que no estan massa allunyades entre elles (fig. 3).

De manera molt sintètica i preliminar, la seqüència estratigràfica està formada per un conjunt d'estrats de natura essen-

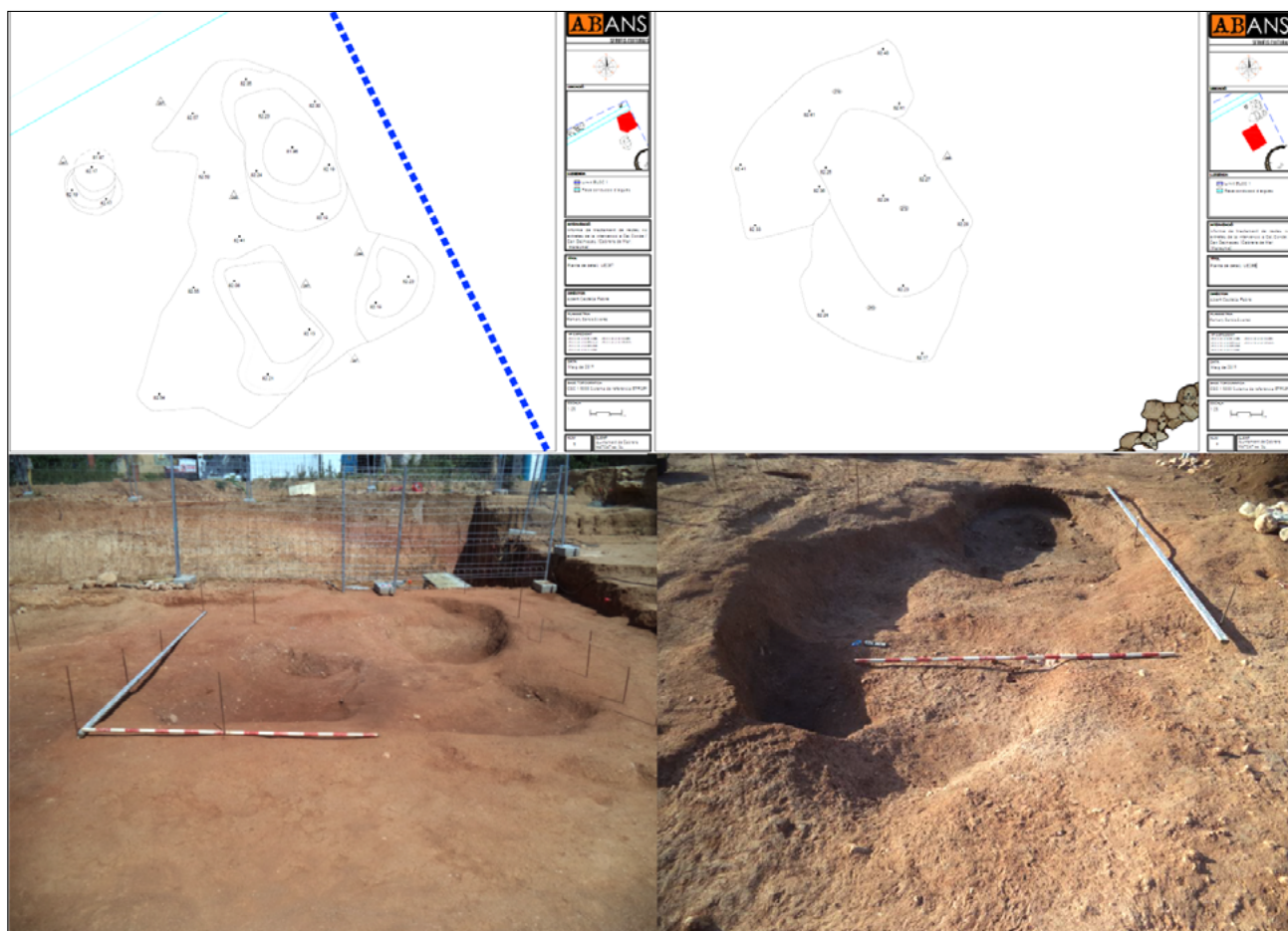

Figura 3. Planta i imatge de les estructures del neolític mitjà inicial ue. 274, 291 (dreta) i ue. 288 (esquerra) (imatge: Abans, Serveis Culturals S.L.).

alment argilosa, més o menys compactats, de tonalitats marronoses fins a rogenques. Es tracta essencialment d'estrats d'origen d'aportació fluvial, que l'han cobert i/o en els quals s'hi excaven les estructures localitzades. La potència global dels diferents estrats identificats en l'excavació es situa a l'entorn de 2 m. El nivell més baix, per tant, el sòl natural original o verge (UE 228), és un estrat format per argiles vermelloses molt carbonatades que tindrien un origen en les aportacions naturals i en el qual s'hi excaven varies de les estructures negatives identificades.

Al nord del solar, excavat en el sòl verge, s'hi reconeix una estructura (UE 287) de grans dimensions (5,20 x 4,60 m i una fondària màxima de 0,65 m). Les parts són verticals i la planta és molt irregular. En el fons d'aquesta estructura s'hi observen encara tres estructures negatives, totes elles també excavades. Les seves dimensions són també notòries (entre un

màxim de 1,6 i 2,6 m) mentre que el gruix o fondària és molt més reduït (màxim de 0,40 m). La segona estructura (UE 288) també excavada presenta unes característiques molt similars. La seva planta també té una forma irregular i les parts són de perfil rectilini o en lleuger pendent. Les seves dimensions són de 4,80 m x 3,50 m i una fondària màxima de 0,50 m. En el seu fons s'hi detecta una altra fossa o depressió de planta ovalada de fons pla (dimensions 2,40 m x 1,50 m i fondària de 0,45 m). En el seu interior no s'hi documenta cap evidència de restes estructurals (fogars, banquetes etc.), però sí varis estrats de rebliment amb abundants restes arqueològiques (ceràmica, lític, restes òssies i malacològiques).

Lleugerament més al nord, però encara a la part central del solar, s'hi han localitzat dues estructures negatives que, d'acord amb la seva morfologia, dimensions i la seva regularitat, es proposa que

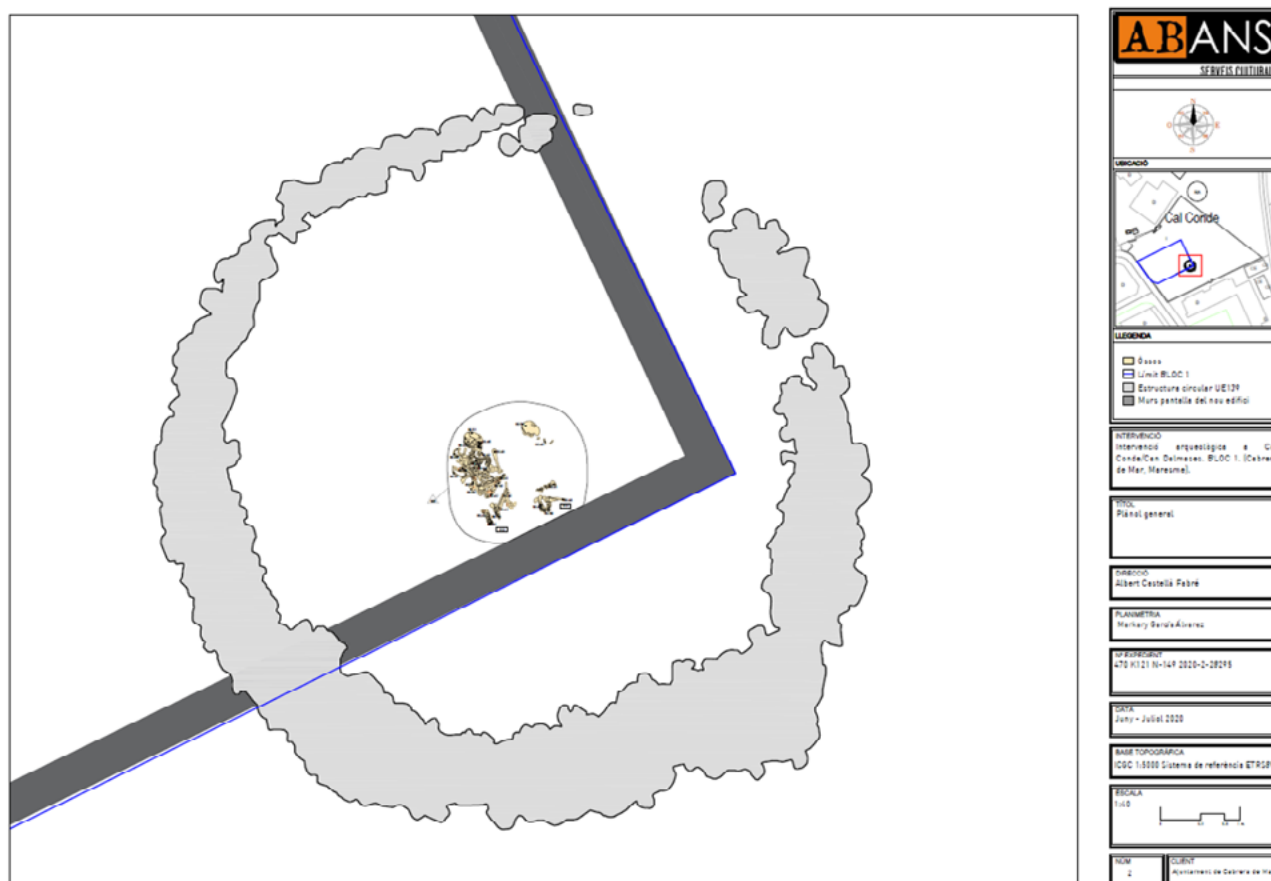

Figura 4. Planimetria en planta de UE 139. (Imatge: ABANS, Serveis Culturals, S.L.).

s'interpretin com a fosses d'emmagatzematge (sitges) amortitzades. Com en el cas anterior, ambdues estan excavades en l'estrat natural inferior (UE 228). Totes dues presenten la planta circular amb diàmetres de boca similars 0,80 m, mentre que les fondàries difereixen: una d'elles (UE 260) té una gran fondària, per sobre del 1,60 m, mentre que la de la segona (UE 267) és més normal i es situa en 0,90 m. L'excavació i l'anàlisi del farciment han permès distingir varies unitats estratigrafies i recuperar un grup de materials, en aquest cas no gaire abundants.

Lleugerament més allunyada vers la part sud, i a uns 8 m de les estructures anteriors –sempre però en la part central del solar–, es troba una estructura de pedra de planta circular (UE 139) i de grans dimensions (diàmetre 8,75 m) construïda amb blocs de pedra, essencialment granítica, de mides diverses però ben disposades. Posterior a la seva excavació, i en el centre de l'estructura construïda, es

va recuperar una sepultura (UE 305) amb una tipologia i morfologia pròximes a les evidències funeràries adscrites en aquest moment cronològic.

L'anàlisi detallada de les característiques arquitectòniques però també estratigràfiques d'aquest darrer conjunt es troba en curs i, per tant, es fa difícil atribuir-li una funcionalitat específica. Si bé en un primer moment la hipòtesi més sòlida era la d'una estructura d'hàbitat, diversos elements tant a nivell de l'estructura (absència de restes de combustió i altres elements domèstics en els reompliments, ara mateix en curs de flotació i anàlisi) com de la pròpia sepultura, donada la clara distribució en l'espai de les dues evidències (fig. 4), obliguen a proposar que es tracti d'una estructura funerària monumental de tipus tumular. Les anàlisis i els estudis dels materials, sediments entre altres, ajudaran a la formulació definitiva de la funcionalitat de l'estructura, que sens dubte té un gran grau d'originalitat i innovació.

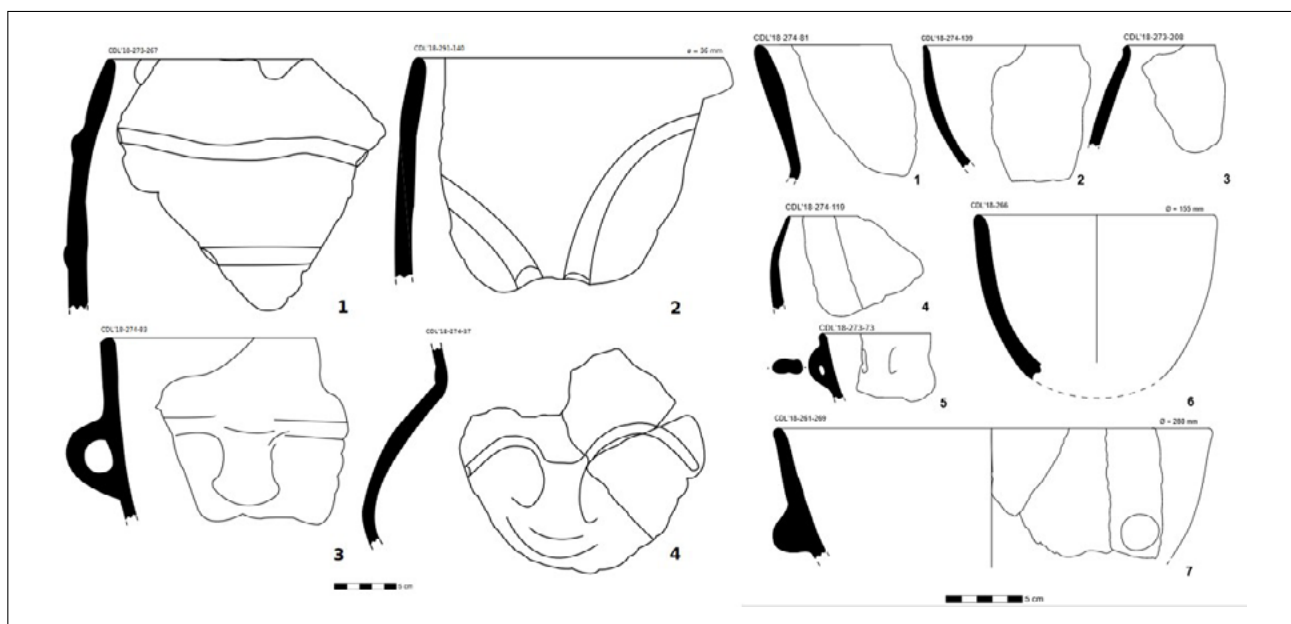

Figura 5. Atuell
ceràmics representatius
del conjunts procedents
de les UE 273, 274,
269, 291.

Els materials i la cronologia

Com s'ha comentat, els materials arqueològics procedents de les estructures són de naturalesa i de quantitat diversa, segons la seva procedència. Els més abundants provenen de les estructures negatives UE 287 i UE 288 i de les estructures assenyalades al seu interior. Es tracta de materials ceràmics, lítics tallats, microlítics, malacològics, així com també restes òssies animals i restes botàniques. El seu estudi detallat està també en curs, però es poden donar ja algunes propostes inicials. Les restes ceràmiques presenten un estat de conservació excepcional, amb un índex d'erosió baix i escassa concreció (fig. 5).

En el conjunt s'han recuperat vasos de capacitats petites, mitjanes i grans. Estan realitzats amb pastes compactes amb concentracions importants de mica com a desgreixant, presents en el mateix torturà, que indicaria per algunes categories una probable fabricació local. Les formes més presents són els vasos mitjans de tipus globulars amb nanses de cinta i molt sovint decoracions plàstiques exteriors en forma de cordons aplicats horitzontalment o en forma arquejada, que pertany a la decoració denominada tipus bigotis. Aquestes decoracions apareixen també de manera excepcional en

algun bol, de parets més fines. Els acabats principals són els allisats de molt bona qualitat i destaquen les coccions mixtes, si bé també s'observa certa intencionalitat en unificar les coccions entre les mateixes peces. Els atuell de dimensions mitjanes i grans conserven tant fragment de paret com nanses, de tipus cinta. Per a les produccions de bols i atuell de paret recta o lleugerament oberta i vora ressaltada la presència de nanses és variada, amb nanses de tipus horitzontal i vertical, si bé també és més escassa. Uns pocs atuell, de mida mitjana, tendeixen a tenir les parets més primes i poden presentar un perfil compost, lleugerament sinuós, en forma de carena poc marcada. Els cordons solen arrencar de la nansa o mitja paret, i presenten una disposició descentrada. Aquesta és una particularitat de les produccions recuperades en aquest jaciment en relació amb altres jaciments sincrònics, com poden ser Caserna de Sant Pau del Camp (Barcelona), LA-V-Sagrera Espronceda (Barcelona), entre els més propers.

Les restes lítiques també són abundants i variades: des de productes de talla, nuclis i percutors, així com un conjunt variat de la part lítica de les eines representades per làmines i laminetes retocades, burins, gratadors i algun micròlit

en forma de mitja lluna. Les matèries primeres utilitzades també són variades, des d'algunes peces amb sílex melat, probablement bedulià, fins a sílex o cherts de variats grisosos i de gra mitjà. Destaca també la presència d'ascles i elements de quars. Entre les peces pulimentades s'hi troben fragments distals de destrals polides, bases de molins de gres.

Els materials localitzats en el farciment de les estructures de dimensions més reduïdes i interpretades com a sitges amortitzades són molt més reduïts i de característiques menys diagnòstiques. Les restes ceràmiques indiquen un nombre reduït de vasos, tots ells llisos, sense les evidències plàstiques del grup anterior. Apareixen també algunes nanses de cinta i restes de vasos mitjans amb parets rectilínies. Finalment, cal indicar que els materials associats a la construcció circular i a la sepultura estan en curs d'estudi.

La proposta de seqüenciació cronològica de les ocupacions en el període neolític es realitza, en primer lloc, per una aproximació a la cronologia relativa. Els materials localitzats en les grans estructures excavades tenen una gran coherència morfològica i, entre els trets més diagnòstics, s'hi troben els vasos globulars amb boca estreta o els bols i vasos oberts –ambdues morfologies amb les decoracions plàstiques de cordons horitzontals o arquejats (denominats sovint decoracions de “bigotis”) de secció arrodonida. És una morfotipologia que es vincula amb els estils ceràmics tant de tipus Molinot com també Montboló i que tenen una ampla distribució geogràfica. Per proximitat, citarem els jaciments de l'àrea de l'Alt Penedès, com per exemple el clàssic de la Cova del Font del Molinot (Mestres 1981) però també a la zona del pla de Barcelona, sobretot a la necròpolis de la Caserna Sant Pau del Camp (Gómez *et al.* 2008; Gómez/Molist ed. 2016). De fet, cal esmentar també el jaciment del carrer Reina Amàlia, on es documenten les primeres produccions amb aquest tipus de decoració plàstica, en un marc estilístic denominat Molinot-Montboló

també en la franja cronològica entre 4700-4360 cal. ANE (Gómez Bach 2016; Gonzalez *et al.* 2011). A la cova de Can Sadurní, la seqüència estratigràfica del v mil·lenni es troba repartida en tres nivells: NP O, NP 1 i NP 2, de la qual la NP1 n'és probablement la més significativa, donat el seu ús com a espai sepulcral (Edo/Antolín 2016).

El recent estudi i publicació de l'hàbitat de Ca l'Estrada-2 també documenta aquest tipus de produccions ceràmiques en un entorn d'hàbitat amb estructures evidents, i els autors les ubiquen entre el 4800-4450 cal. ANE (Roig 2023). Els altres elements materials que presenten una singularitat, com són els micròlits o les làmines retocades (fulles de falç), si bé són presents també en aquest context citats, tenen una major pervivència de producció i d'utilització en el temps. En resum, considerem que cal situar les primeres ocupacions de Cal Conde a partir dels mitjans del v mil·lenni, probablement en la franja 4700-4300 cal. ANE. Aquest horitzó, tradicionalment anomenat neolític antic evolucionat o postcardial, ha rebut en els últims anys la denominació de neolític mitjà inicial (Buxó *et al.* 2022).

Les altres estructures, tant les dues sitges com sobretot l'estructura construïda i la sepultura que hi estaria associada –esmentada ja en curs d'estudi– i els elements preliminars, permeten proposar una cronologia lleugerament més recent que es situaria a l'entorn del 4000 cal. ANE, ja dins del que es considera el neolític mitjà ple.

Discussió. Les dades i les preguntes pel neolític mitjà

L'estudi global del jaciment es troba en curs de realització, però els indicadors preliminars analitzats, tant estratigràficament com per les evidències materials, situen en el període del neolític mitjà inicial i ple (c. 4800- 3800 cal. ANE) ocupacions àmplies en el jaciment.

Un dels factors que fa important aquest jaciment és el fet que es troba molt proper a la línia de costa i en una zona de la plana del Maresme, amb pocs assentament coneguts i que permetrà inferir en aspectes de dinàmiques d'assentament i aprofitament agrícola de l'entorn en nous espais geogràfics del litoral central català.

Donada l'especificat de la trobada en la qual es presenten aquests resultats, cal incidir en les aportacions específiques a l'entorn de les estructures i la seva relació amb l'hàbitat. Les dues grans estructures excavades presenten uns indicadors que, per la seva forma, les dimensions i les traces constructives, com també l'absència d'estructures domèstiques associades, fan molt difícil una proposta funcional interpretativa clara. Tanmateix, les dades disponibles orienten a una funcionalitat relacionada amb el desenvolupament d'activitats domèstiques i/o de producció. La hipòtesi d'extracció d'argiles és la que sembla més versemblant. De paral·lels, sense ser molt abundants, se'n constaten sobretot en períodes més recents com el bronze inicial a Can Roqueta i altres jaciments del Vallès (Terrats 2010) o al Pla de Barcelona (Molist *et al.* 2017; Gómez/Molist ed. 2016). Voldríem destacar un aspecte interessant, que seria la constatació de fosses excavades en el fons de la gran depressió. Aquest tipus de reexcavació indica, en primer lloc, una diferenciació temporal de les extraccions, però també una insistència vinculada probablement a la qualitat de la matèria extreta i de proximitat a l'ús final de les argiles extretes. En resum, en l'estat actual de l'estudi, la proposta és que són el resultat de les extraccions d'argiles destinades a cobrir les parts de les cabanes i/o a la fabricació de toves per l'hàbitat. La seva amortització és clara, donades les evidències del seu ús com a lloc d'acumulació de deixalles domèstiques.

Les estructures negatives de mides reduïdes i formes regulars, interpretades amb una funció inicial d'estructures d'emmagatzematge –tipus sitja–, tenen

un gran nombre de paral·lels tant en àrees properes com al Vallès Occidental, per exemple a Can Roqueta (Oliva/Terrats 2005), a la Bòbila Madurell (Plasencia 2017).

Finalment, cal indicar que en l'estat actual de l'estudi, la hipòtesi més versemblant per la gran estructura construïda és que forma part d'un complex dispositiu funerari de tipus monumental, de tipus tumular.

Agraïments:

Agraïm a l'Ajuntament de Cabrera de Mar i al Servei d'Arqueologia del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya l'encàrrec i el recolzament en la realització dels treballs de camp a cal Conde. Aquest treball s'està portant a terme en el marc de la col·laboració entre l'empresa ABANS Serveis Culturals i el grup de recerca finançat per la Universitat Autònoma de Barcelona i l'Agaur/Dursi-Generalitat de Catalunya SAPPO-Seminari d'Arqueologia del Pròxim Orient (2021 SGR00744), dirigit per Miquel Molist, Departament de Prehistòria, Universitat Autònoma de Barcelona). Un gran agraïment pel recolzament i el suport dels arqueòlegs/es dels Serveis Territorials de Barcelona i el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya per facilitar l'accés a l'estudi dels materials i fer-ne possible la seva difusió.

BIBLIOGRAFIA

- BOSCH, J., MIRÓ, J. 1991, Els Rocs de Sant Magí (Sant Andreu de Llavaneres) Campanya de setembre 1986, *Laietana*, 6, 5-17.
- BOSCH, J., GARCIA, E. 2022, Aproximación a las casas del Mediterráneo ibérico catalán: J. Garcia Targa, G Martin Medina (Eds.) *La casa arqueológica. Estudios de caso en la antigüedad*. BAR Publishing. 37-50.
- BUXÓ, R., GIBAJA, J.F., PALOMO, A., PIQUE, R., TERRADAS, X. (eds.) 2022, Les primeres societats neolítiques de Catalunya 5600-4500 a. C: estat de la qüestió i nous reptes de recerca. *Cypselà: revista de prehistòria i protohistòria*, 22.
- CLOP, X. 1996, *Memòria de la prospecció del jaciment neolític dels Rocs de Sant Magí, 1992*. Sant Andreu de Llavaneres. El Maresme. Servei d'Arqueologia del Dpt. de Cultura de la Generalitat de Catalunya, inèdit.
- EDO, M., ANTOLIN F. 2016, Cova de Can Sadurní, la transformació d'un jaciment. L'episodi sepulcral del neolític postcardial, *Tribuna d'Arqueologia*, 2013-2014, 81-105.
- FARRELL, D., PINEDA, J.O. 2000, El poblament prehistòric a Cabrera de Mar. Estudi dels jaciments arqueològics, *Sessió d'Estudis Mataronins*, n.17, 261-270.
- GÓMEZ, A., GUERRERO, E., CLOP, X., BOSCH, J., MOLIST, M. 2008, Estudi de la ceràmica del jaciment de la Caserna de Sant Pau. *Quarhis*, època II, n. 4, 25-25.
- GÓMEZ, A. 2016, Les produccions ceràmiques: *La prehistòria al pla de Barcelona. Documents per una nova síntesi*. MUHBA, Documents 11, 125-136.
- GÓMEZ, A., MOLIST, M. (eds.) 2016, *La prehistòria al pla de Barcelona. Documents per una nova síntesi*. MUHBA, Documents 11.
- GONZALEZ, J., HARZBECHER, K., MOLIST, M. 2011, Un nou assentament del V mil·lenni a la costa de Barcelona. *Quarhis*, època II, n. 7, 86-100.
- MESTRES, J. 1981, Neolític antic evolucionat-postcardial al Penedès: *El Neolític a Catalunya, Taula Rodona de Montserrat 1980*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 59-68.
- MOLIST, M., GÓMEZ, A., BREU, A., GONZALEZ, J., BORDAS, A., HARZBECHER, K., FERNÁNDEZ, J. 2018, Buried structures in Barcelona plain's neolithic settlements: A general revision, morphological and morphometric analysis gaining a functional interpretation. *Quaternary International*, Volume 467, Part A, 79-95.
- POU, R., MARTÍ, M. 2005, Les restes del neolític antic al carrer d'en Xammar (Mataró, Maresme). *Laietània: Estudis d'història i d'arqueologia de Mataró i del Maresme*, n.16, Mataró, 9-23.
- OLIVA M., TERRATS N. 2005, Las estructuras neolíticas localizadas en el yacimiento de can Roqueta/Torre-Romeu (Sabadell, Vallès Occidental, Barcelona). Resultados preliminares: P. Arias, R. Ontañón, C. Garcia Monco (eds). *Actas del III Congreso del Neolítico en la Península Ibérica*, 543-550.
- PLASENCIA, J. 2017, *Bòbila Madurell-Mas Duran: Formas de vida en el neolítico medio y final del nordeste peninsular*. Tesis doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona
- POU, R.; MARTÍ, M. (en premsa): Les restes d'hàbitat a l'aire lliure del neolític antic al carrer d'en Xammar (Mataró, Maresme). Volum de les Actes de la Jornada de Canovelles, 25 març 2023.
- ROIG, J. 2023, *El poblat neolític de Ca l'Estrada-2 de Canovelles (Vallès Or. Els primers pagesos i ramaders de fa 6000 anys al Vallès (4800-4450))*. Ajuntament de Canovelles.
- TERRATS, N. 2010, L'hàbitat a l'aire lliure en el litoral i prelitoral català durant el bronze inicial: Anàlisi teòrica-metodològica aplicada a l'assentament de Can Roqueta (Sabadell-Barberà del Vallès, Vallès Occidental), *Cypselà* 18, 141-155.